

Тетяна ГЛУШКО

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії Національного
педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
ORCID: 0000-0002-8759-7975

Ключові слова: економічна освіта, критичне мислення, креативне мислення, аналітика, економічна стратегія, криза класичних освітніх програм.

Стаття присвячена дослідженню альтернативних стратегій розвитку сучасної економічної освіти на рівні національних ВНЗ. Відстоюється позиція, згідно з якою головними орієнтирами такої освіти мають бути розвиток критичного та креативного мислення у нового покоління економістів. Стверджується ідея непродуктивності наслідування вже існуючих економічних стратегій та акцентується авторська позиція щодо вдосконалення змісту навчальних програм з економіки, зокрема пропонуються відповідні міждисциплінарні навчальні курси та надається їх короткий опис.

УДК 1:330(378.2)

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ВИПЕРЕДЖАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

© Глушко Т., 2019

В умовах постійних трансформацій соціального середовища відбувається суттєве зростання запитів на практично орієнтовані освітні послуги та відповідні навчальні програми. Крім того, все більш активне впровадження у суспільне життя здобутків технологічного прогресу та інновацій Індустрії 4.0 й надалі вимагатиме оновлення освітніх програм та забезпечення інструментарію для ефективної капіталізації здобутих компетенцій. Такі тенденції у соціальному поступі не можуть не спричиняти відчутного впливу на діяльність університетів, вимагаючи від них створення нових освітніх траєкторій.

Власне, вимоги до сучасного фахівця у ситуації все більш потужного розгортання глобалізаційних процесів мають бути відповідними загальноприйнятим стандартам. Адже в умовах, коли «ринок праці стає глобальним, студентам важливо бути впевненими, що їхня кваліфікація буде визнана в усьому світі» [1, с. 205]. Відповідно, ідея економічної нації, викладена нами у більш ранніх публікаціях (див. [3]), передбачає впровадження глобально орієнтованих, випереджальних освітніх програм. І тільки якісна практична підготовка фахівців дозволить нашій країні сформулювати продуктивну стратегію економічного розвитку.

Отже, про що йдеться? Під випереджальною економічною освітою ми маємо на увазі нетрадиційну міждисциплінарну спрямова-

ність освітніх стратегій в економічній галузі, що орієнтовані на формування у студентства аналітичного мислення та креативних здібностей, на протипагу простому заучуванню принципів та економічних «законів». Власне статус законності тих чи інших економічних положень визначається, як правило, ідеологічними підвалинами панівної економічної доктрини, і сьогодні це доктрина неолібералізму. До того ж, сучасна економічна наука, з позицій міждисциплінарного аналізу, поступово починає ставити під сумнів подібний підхід до вивчення економічних явищ та пропонує аналізувати економіку не як математичну, а саме як гуманітарну науку (див. [6; 7; 9]).

Отже, використання в освітній практиці стандартних підходів, тобто орієнтування студентів на заучування й відтворення панівної економічної ідеології, ніколи не дасть нам можливості «зняти шори» неолібералізму та сформувати продуктивну стратегію економічного розвитку саме для української держави. Зважаючи на те, що наша мета полягає не в стандартизації економічного мислення та закріпленні шаблонів, а саме в розвитку інтелектуального капіталу нового покоління економістів, маємо вживати відповідних заходів на рівні освітніх програм. Так, на нашу думку, розвиток компетенцій у сфері аналітики дасть змогу фахівцям відслідковувати навіть неочевидні тенденції розгортання глобалізаційних процесів та реагувати на випередження у сфері вдосконалення національної економічної стратегії.

Тому освітні програми з економіки, на наше глибоке переконання, мусять містити не тільки традиційні економічні дисципліни, а й комплекс міждисциплінарного спрямування, в тому числі й політекономію, котра була вилучена з навчальних програм наприкінці минулого століття. Але основний акцент ми хочемо зробити саме на дисциплінах філософсько-економічного спрямування. Як відомо, філософія економіки на просторах західноєвропейської цивілізації активно розвивається з середини ХХ століття. Тоді як для України це досить новий дослідницький напрям, що остаточно сформувався тільки на межі тисячоліть. Водно-

час потенціали його розвитку вже сьогодні дозволяють стверджувати, що більшість економічно розвинених країн сучасного світу впроваджує змішану економічну політику, тобто *не позиціонують* так звані «ринкові сили» як основного рушія економічного зростання (див. [6]). Тож для забезпечення якісної реакції українського суспільства на цивілізаційні виклики сучасності, маємо впроваджувати відповідні трансформації в освітнє середовище.

То які ж освітні програми з економіки є актуальними для сучасного студента чи абітурієнта? Якщо останні півстоліття освітні програми ВНЗ передбачали досить різнопланову підготовку, то на часі більш актуальною стає так звана «нішева» освіта. Це пов'язано з суттєвими змінами на ринку праці, де більше можливостей отримує саме фахівець вузького профілю з унікальними навичками та кваліфікаціями, який є якщо не єдиним у своїй галузі, то принаймні одним з найкращих, у чому можна пересвідчитися на підставі ознайомлення з його професійним портфоліо, тобто виконаними ним раніше індивідуальними чи колективними проектами, до яких він був залучений.

Отже, оцінювання кваліфікації потенційних працівників уже сьогодні здійснюється, і скоріше за все так буде й надалі, на основі виконаних ними проектів, інформація про які доступна в мережі, а «найбільшим попитом користуватимуться спеціалісти, які довели... високу ефективність діяльності» [1, с. 192]. Значить, сам процес навчання має від початку бути «прив'язаний» до практичних навичок і здобуття професійного досвіду. Адже «наявність у кандидата досвіду роботи... є більш цінною, ніж ступінь МВА, отриманий в елітному навчальному закладі» [1, с. 169]. У такий спосіб стандартні, суто теоретичні навчальні програми сучасних ВНЗ у більшості своїй виявляються непридатними для підготовки такого типу фахівців, у зв'язку з чим і попит на вищу освіту, у традиційному її прояві, суттєво знижується.

Сучасний світ, дійсно, вирізняється надзвичайно швидкими темпами розвитку, за якими поки що не встигають інерт-

ні соціальні інституції, й освіта не є виключенням. Так, основні тенденції розвитку ринку праці – як у світі в цілому, так і в Україні зокрема – засвідчують, що суттєво зростає попит на такі компетенції, як гнучкість та критичність мислення, креативність, високоефективні комунікативні навички, ініціативність та здатність до командної роботи, тобто **до кооперації** як здатності до використання синергійного потенціалу інтерсуб'єктивної взаємодії.

До того ж, саме з такими запитами до економічних університетів звертаються представники сучасного бізнесу, внаслідок чого останні вимушені суттєво змінювати вимоги до дидактичного забезпечення освітньо-професійних програм. Сьогодні вже не достатньо знати основні принципи тих чи інших економічних концепцій і теорій (маржиналізму, монетаризму, кейнсіанства тощо), але потрібно вміти ситуативно використовувати ці знання, причому з високим рівнем ефективності, вирішуючи складні бізнес-кейси в реальному часі. Тому формування необхідних компетенцій потребує, як бачимо, суттєвого оновлення та вдосконалення університетської освіти.

Водночас однією з ключових компетенцій, на яку є запит з боку сучасних бізнес-структур, є саме креативне мислення, тобто здатність апліканта на вакантну посаду формувати – на основі аналізу інформації – ефективні ситуативні тактики, а іноді й стратегії, причому незалежно від рівня субординації, адже мережева організація бізнес-процесів демонструє свою продуктивність й у разі прийняття ефективних рішень на нижчих рівнях ієрархії. Відповідно, необхідним стає реформатування економічної освіти з орієнтиром на отримання студентами не лише фундаментальних теоретичних знань, а й поглибленого розуміння можливостей їх використання на практиці.

Отже, неефективність освітніх програм на рівні формування цієї компетенції – креативного мислення – може стати головним чинником відмови від вищої освіти взагалі. Адже сучасний ринок праці створює умови для швидкого кар'єрного зростання та

відповідної капіталізації результатів праці й для людей без диплома про вищу освіту. Крім того, онлайн платформи забезпечують умови для ефективної самоосвіти за короткий і в зручний для самого «пошукача» час.

Ми є свідками суттєвої трансформації структури економічної взаємодії у зв'язку з формуванням нового типу економіки, який ґрунтується на мережевій колективній взаємодії глобального масштабу, для якої характерна децентралізація, зміна форматів економічної конкуренції та принципово нові мотиваційні стимули. З'являється таке поняття, як «економіка заслуг», у межах якої окремий суб'єкт здобуває свої соціальні можливості відповідно до пропорцій свого внеску в діяльність заради спільного економічного блага (див.[8]). Як ми вже зазначали, суттєве прискорення приросту технологічних знань спричиняє потребу в спеціалістах вузького профілю, що в економічній сфері передбачатиме, зокрема, ґрунтовну підготовку фахівців у галузі криптовалют та інших суміжних напрямках.

Сучасні суспільства опинилися перед надзвичайно важливим викликом – потребою суттєвого оновлення навчальних програм, оскільки затверджені стандарти не є ефективними в умовах зміни економічної парадигми, коли відстежується тенденція до зникнення старих професій (наприклад, передача механічних функцій штучному інтелекту) та появи нових, сутнісна специфіка котрих наразі ще не є достеменно усвідомленою. Тому на порозі кардинальних структурних змін цілком закономірно постає увага до такого явища, як *випереджальна освіта*. Саме остання дозволить, на наш погляд, формувати навички та кваліфікації на перетині різних спеціальностей для їх більш продуктивної капіталізації у майбутньому.

Як бачимо, в умовах девальвації цінності стандартного диплома про вищу освіту (див. [1]) успішність університетських навчальних програм цілком буде залежати від того рівня практичної доцільності, який вони потенційно зможуть забезпечувати. Тому, крім потужної технологічної освіт-

ної складової, на гуманітарних факультетах першочерговим має стати й оновлення стандартних навчальних планів з економіки шляхом залучення міжгалузевих дисциплін.

Нові освітні формати та відповідні їм інструменти є вкрай важливими в умовах, коли в процес глобалізації залучені не тільки окремі суспільства чи транснаціональні корпорації, а й завдяки зростаючим технічним можливостям Web 2.0 окремі суспільні групи чи індивіди, наприклад, IT-фахівці з різних країн, які з різних точок планети можуть згуртовано працювати над спільним проектом. Тому одним із надзвичайно важливих трендів сучасності стає й індивідуалізація освіти та формування компетенцій для специфічного сектору зайнятості.

Адже, насамперед, для будь-якої країни важливо розвивати освітню галузь у напрямках, які є важливими для її економіки, тобто які сприятимуть впровадженню виробничого процесу та приросту валового внутрішнього продукту. Як зазначає М. Барбер, «будь-який національний уряд зацікавлений у тому, щоб спеціалісти в країні були висококваліфікованими» [1, с. 222], що, на наш погляд, стає особливо актуальним у трансформаційний для глобальної економіки період. До того ж, дослідник наголошує, що сучасні університети мають навіть упроваджувати власні програми щодо створення бізнес-інкубаторів, які будуть відображати властиву їм філософію стартапів. Такі проекти мають упроваджуватися для того, щоб вища освіта не втрачала зв'язок з реальними потребами ринку праці, як ми це, на жаль, маємо сьогодні, адже модель класичного університету такої практики не передбачала.

Формування якісної освіти в сучасних умовах потребує революційних нововведень. Адже епоха трансформацій одночасно несе в собі як загрозу, так і нові можливості, наприклад, створення якісно нових освітніх моделей. У сучасних умовах ми більше не можемо дозволити собі продукувати «знання заради знання», яке піддавалося критиці навіть провідними античними філософами. Сам навчальний процес усе більше, у нових соціальних умовах, на-

буває стандартних рис бізнес-процесу, де замовником послуги є студент, а виконавцем – університет. Як наголошують сучасні дослідники, «у ХХІ столітті освіта трансформувалась у бізнес-індустрію, в якій індикаторами успішності є показники ефективності» [2, с. 79]. Відповідно, умови оплати працівників університету поступового та закономірно стають результатом рівня задоволеності замовника якістю наданої послуги та результатами свого навчання.

Сучасний студент, як споживач освітніх послуг університету, більше не має можливості витратити значний обсяг часу на вивчення суто теоретичних дисциплін, які він не може сьогодні використовувати на практиці. До того ж, боротьба з-поміж університетів за увагу студента виходить сьогодні на глобальний рівень, адже абітурієнти мають змогу обирати серед значної кількості навчальних програм за межами країни проживання. Тому класичні університети з усталеними програмами та відповідними їм навчальними планами опиняються у ситуації зниження попиту на свої послуги, що останніми роками є вже сформованою тенденцією.

Міжнародна конкуренція змушує національні університети відстоювати своє право на існування (див. [1]), що, зокрема, може реалізовуватися й на рівні пропозиції унікальних освітніх програм практичного спрямування, які б вигідно вирізняли університет серед конкурентів. Відповідно, зацікавлення сучасного абітурієнта вітчизняною освітньою програмою, на нашу думку, можливе виключно через *створення та пропозиції інноваційних та абсолютно унікальних освітніх програм як на рівні магистратури, так й бакалаврату*. Такий підхід дасть змогу нам формувати більш продуктивні стратегії розвитку людського капіталу в умовах якісних соціально-економічних трансформацій.

Одним з поглядів на цю проблему є пропозиція визначення ніші того чи іншого університету (див. [1]), тобто визначення основного напрямку своєї роботи. На сьогодні виділяються три основні напрями, а саме: орієнтація суто на академічну еліту,

тобто майбутніх науковців-дослідників; на іноземців, які зацікавлені в освіті за межами своєї країни; або на місцевих жителів певного вікового діапазону. Отже, вважається, що «єдиної успішної моделі не буде; навпаки, основним принципом стане різноманіття» [1, с. 215]. Відповідно, кожен сучасний університет в Україні має визначитися зі своїми освітніми та науковими пріоритетами.

Мусимо також пам'ятати, що саме якість людського капіталу в сучасному світі цілком виправдано визнана головним чинником економічного розвитку, адже особисті навички та компетенції, дійсно, є важливими в процесі синергійного вирішення комплексних задач. Тому й основною особливістю Індустрії 4.0 так само стає специфіка когнітивних та креативних можливостей людини, тобто її здатність до створення та ефективного використання нових науково обґрунтованих знань (див. [8]). Формування ж таких соціально важливих якостей і можливостей мусить забезпечувати саме освіта, яка не зможе виконувати ці функції застарілими засобами.

Структурно-технологічні зміни у світовій економіці мають нас сьогодні, як ніколи, спонукати до активного залучення у процес творення економічного майбутнього нашої країни, а не очікування впливу зовнішніх чинників. Тому ми й пропонуємо, передусім, звернути особливу увагу саме на економічну освіту. Адже практика засвідчує, що освітні стратегії на економічних факультетах провідних українських університетів базуються виключно на заучуванні догм неоліберальної доктрини. Тоді як сучасна економічна наука не обмежується здобутками однієї лише «австрійської школи». Зміна такої освітньої моделі на часі стає кричущо необхідною, оскільки вона в принципі не орієнтує сучасного студента на переосмислення пропонуваного йому готових ідей, рішень і стандартів. А відсутність критичного та креативного мислення в економістів насправді – в усіх можливих сенсах – дуже дорого коштує країні.

Ми сьогодні намагаємося слідувати так званому «перевіреному схемам», згідно з яки-

ми працюють провідні економіки світу, не враховуючи при цьому специфіку – ментальну, регіональну та гео економічну – нашої власної країни. Насправді, застосовувавши більш критичний підхід до таких готових «рецептів», ми побачимо, що універсальних економічних стратегій з однаковим рівнем ефективності для будь-якої країни просто не існує й існувати не може. Неможливо повторити успіх іншої країни, використовуючи ті ж самі засоби, адже ці засоби вже використано, а повторне їх залучення робить нас тільки плагіаторами й ніким більше. Мусимо нарешті визнати, що *плагіат економічних стратегій* інших країн є не просто показником інтелектуальної неспроможності суспільних еліт, а й свідченням відсутності якісного розуміння нашого місця на гео економічній мапі світу.

Така модель економічної освіти продукує виключно фахівців-теоретиків, для яких існує лише одна дієва теорія, незалежно від того, чи працює вона на рівні соціальної практики. На сьогодні це одна з основних проблем нашого суспільства – негнучке економічне мислення, сконцентроване на «універсальній» економічній теорії. Понад двадцять п'ять років практики хоч і засвідчують неефективність такої економічної ідеології, але економісти вперто продовжують наплягати на дієвості стратегії «вільного ринку», тоді як провідні національні економічні системи сучасності мають характеристики економік змішаного типу – кожна з них так чи інакше комбінує потенціали як планового сектору, так і ринкового.

Саме цього й вимагає виважений підхід до розвитку соціально-економічної системи будь-якого суспільства, адже структура національної економіки неоднорідна і, наприклад, такий базовий, але, за визначенням, дотаційний сектор, як сільське господарство, не може ефективно розвиватися без підтримки з боку держави. Тому сучасна економічна освіта потребує не просто абстрактного курсу з *«філософії економіки»*, який дозволить усвідомити специфіку альтернативних економічних стратегій та відповідних їм ідеологій, а й *більш структурованого підходу з кількома дисциплінами філософсько-економічного спрямування.*

Така освітня стратегія дозволить більш детально проаналізувати специфіку виробничих процесів на різних рівнях виробництва – аграрного, індустріального та інформаційного. Тому «*філософія господарства*» й постає не як синонім філософії економіки, а як окрема галузь, а отже, й окремий академічний курс, що орієнтований на вивчення не просто основних категорій, ідей та альтернативних ідеологій, а сконцентрований саме на аналізі виробничих процесів на рівні національних економік, а також на осмисленні ефективних виробничих стратегій як національного масштабу в цілому, так і на рівні окремих економічних галузей зокрема, наприклад, аграрної (див. [5]).

Не менш важливим стає у сучасних умовах й виокремлення такої академічної дисципліни, як «*філософія фінансів*», або, якщо скористатися термінологією Г. Зімеля, «*філософія грошей*». Така навчальна дисципліна дозволить звернути увагу не тільки на історію даного феномену як «перетвореної форми» свідомості (термін М. Мамардашвілі), а й проаналізувати альтернативні теорії фінансових стратегій, що пропонувались дослідниками протягом тривалого етапу розвитку філософсько-економічних досліджень. Крім того, зважаючи на появу принципово нового фінансового еквівалента в сучасному цифровому світі – криптовалюти та стратегій забезпечення їх обігу, ця проблематика стає все більш розлогою, а для аналізу її соціально-практичного значення та перспектив подальшого розвитку вже не достатньо виключно економічного інструментарію.

Особливої уваги, звичайно ж, вимагає й «*філософія бізнесу*» як специфічна міждисциплінарна галузь на межі етики, економіки та філософії. Адже для нашої економічної культури все ще проблемним продовжує залишатися навіть саме визначення такого терміна, як «бізнес». На рівні масової свідомості уявлення про цей специфічний вид діяльності дуже часто асоціюється із спекулятивними торговими операціями. Тоді як для розвинених економічних культур євроатлантичного регіону уявлення про цей вид діяльності не редукується до такої спрощеної «схеми».

До того ж, класичні уявлення про бізнес у межах західної економічної культури обов'язково містять такий чинник, як виробництво певного продукту, який бізнесмен реалізує на ринку товарів чи послуг. Адже якщо він не є одночасно виробником, то, за визначенням, не може вважатися й бізнесменом. Тому такий важливий для ефективного розвитку країн чинник, як соціально відповідальний бізнес, є одним з основних, якщо країна прагне до потужного економічного зростання. А тому й вивчення його сутнісної специфіки та етики бізнес-діяльності, в тому числі й на прикладі усталених етичних традицій окремих країн, потребує особливої уваги з боку сучасних освітніх програм з економіки.

Наразі ці чотири базові філософсько-економічні дисципліни (див. [4]) є головними для адекватного розуміння – не заучування, а саме розуміння – специфіки та соціальної значущості економічних процесів і стратегій їх розвитку на національному та глобальному рівнях. Однак, враховуючи швидкі темпи розвитку сучасного світу та трансформацію інфраструктури як в освіті, так і в економіці, з плином часу вони цілком можуть доповнюватися суміжними міждисциплінарними курсами, в тому числі й на перетині економіки з іншими дисциплінами.

До того ж, на сьогодні існує значна кількість альтернативних міждисциплінарних досліджень, результати яких оформлені в наукових статтях та монографіях, які варто враховувати в процесі підготовки економістів нового покоління. Власне й стратегія розвитку українського суспільства як економічної нації, тобто як суспільства, що ідейно об'єднане спільними економічними цінностями, такими як виробництво та економічне зростання господарського сектору країни, а не лише споживання заради споживання, як це є сьогодні, вимагає впровадження інноваційної економічної ідеології, яка передбачатиме не просто звичну для нас за останні десятиліття сировинну інтеграцію у глобальну економіку, але враховуватиме виробничі потенціали та формуватиме відповідні стратегії економічного прогресу.

Отже, суто тактичний підхід до освітніх практик стає все менш продуктивним, а сучасна економічна освіта потребує стратегічного переосмислення крізь призму пошуку альтернативних підходів до організації навчального процесу. Девальвація сучасних дипломів про вищу освіту в умовах поглиблення глобалізації та цифрової еволюції засвідчує, що пошук інновацій у навчальних планах мусить орієнтуватися на міждисциплінарний підхід. Тому *стратегії випереджальної економічної освіти* стають сьогодні одним з важливих векторів розвитку освітніх послуг в економічній галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбер М., Доннелли К., Ризви С. Накануне схода лавины. Высшее образование и грядущая революция // Вопросы образования. 2013. № 3. С. 152–231.
2. Будзинская О.В., Мартынов В.Г., Шейнбаум В.С. «Образовательный ландшафт» в эпоху технологической трансформации // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управление. 2018. № 3. С. 75–81.
3. Глушко Т.П. Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 298 с.
4. Глушко Т.П. Навчально-методичні матеріали з освітньо-професійної програми «Аналітика економічних процесів» для спеціальності 033 – «Філософія», освітнього ступеня «Магістр». Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 76 с.
5. Глушко Т.П., Корсак Л.М. Концепція сталого розвитку як аграрна філософія сучасної цивілізації // Мультиверсум: філософський альманах. Київ: Академічний центр «Аналітика», 2007. Вип. 66. С. 54–63.
6. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми и почему бедные страны остаются бедными. М.: ГУВШЭ, 2011. 384 с.
7. Седлачек Т. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків: від Гільгамеша до фінансової кризи. Львів: Вид-во Старого Лева, 2017. 520 с.
8. Форсайт образования 2035. Взгляд в будущее образования в 2035 год. URL: <http://changelab.tilda.ws/foresight2035>
9. Ха-Джун Чанг. Как устроена экономика. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. 322 с.

Значить, проектування випереджальної економічної освіти, яка буде містити й міждисциплінарні академічні дисципліни, для сучасної України є надзвичайно важливим. З одного боку, це дасть змогу нам пропонувати сучасній аудиторії інноваційні авторські курси, що є важливим елементом освітньої моделі сучасних європейських та американських університетів. З іншого – такий підхід створить можливості для організації конкурентного простору на міжнародній арені за умови, що ми забезпечимо якісне викладання інноваційних дисциплін як українською, так і міжнародними мовами.

REFERENCES

1. Barber M., Donnelly K., Rizvi S. An Avalanche Is Coming. Higher Education and the Revolution Ahead // Voprosy Obrazovaniya. 2013. No. 3. P. 152–231. (in Russian)
2. Budzinskaya O.V., Martynov V.G., Sheinbaum V.S. «Educational landscape» in the era of technological transformation // Vestnik of Voronezh State University. Series: Economics and Management. 2018. No. 3. P. 75–81. (in Russian)
3. Hlushko T.P. Economic Theory of Nation: Socio-Philosophical Context: monograph. Kyiv: Drahomanov University Publishing House, 2015. 298 p. (in Ukrainian)
4. Hlushko T.P. Educationally-methodical materials for the educational-professional program «Analytics of Economic Processes» for Specialty 033 – «Philosophy», Educational Degree «Master». Kyiv: Drahomanov University Publishing House, 2017. 76 p. (in Ukrainian)
5. Hlushko T.P., Korsak L.M. The Concept of Sustainable Development as an Agrarian Philosophy of Modern Civilization // Multiversum: Philosophical Almanac. Kyiv: Academic Center «Analytics», 2007. Vol. 66. P. 54–63. (in Ukrainian)
6. Reinert E. How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor. Moscow: HUVSHE, 2011. 384 p. (in Russian)
7. Sedlacek T. Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street. Lviv: The Old Lev Publishing House, 2017. 520 p. (in Ukrainian)
8. Foresight Education 2035. A look into the future of education in 2035. URL: <http://changelab.tilda.ws/foresight2035> (in Russian)
9. Ha-Joon Chang. Economics: The User's Guide. Moscow: Mann, Ivanov & Farber, 2015. 322 p. (in Russian)